

Ljepota i funkcionalnost ženskog tijela od Hipatije do Hannah Arendt

Bonačić, Dunja

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:162655>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2022-05-20**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Studij Engleskog jezika i književnosti, i Filozofije

Dunja Bonačić

**Ljepota i funkcionalnost ženskog tijela od Hipatije do Hannah
Arendt**

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc., Željko Senković

Osijek, 2016. godine

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Odsjek za filozofiju

Studij Engleskog jezika i književnosti, i Filozofije

Dunja Bonačić

**Ljepota i funkcionalnost ženskog tijela od Hipatije do Hannah
Arendt**

Završni rad

Humanističke znanosti, Filozofija, Socijalna filozofija

Mentor: izv. prof. dr. sc., Željko Senković

Osijek, 2016. godine

Sažetak:

Rasprava o ljepoti i funkcionalnosti ženskog tijela započinje već u razdoblju antike s filozofkinjom Hipatijom koja kroz nekoliko fragmentarnih navoda prikazuje odnos muškaraca spram žena pa je time je stavljamo na prvo mjesto u povijesno-filozofijskom prikazu navedene teme. Iako je sustavno promišljanje ove teme izostalo sve do suvremenih filozofskih rasprava, filozofkinje kao Hildegarda iz Bingena, Mary Wollstonecraft, Hannah Arendt i druge, bez obzira na različite svjetonazorske orijentacije, pridonijele su rasvjetljavanju poimanja ženstvenosti i žene tijekom višestoljetnih promjena civilizacijskih i kulturalnih uvjeta u kojima žive žene. Poimanje ljepote i funkcionalnosti tijela žene mijenja se kroz povijest. Nakon antike, utjecaj kršćanskog svjetonazora na srednjovjekovlje stvorio je za ženu posve nove uvjete poimanja ljepote i funkcionalnosti tijela kroz kršćansku vjersku paradigmu. U razdoblju renesanse i novovjekovlja, ženska ljepota postaje predmet obožavanja što kulminira romantičarskim zanosom moderne i najčešće posebnim odnosom spram lijepog i funkcionalnog u žena, dok su suvremena kritička promišljanja razvila novi pristup poimanju ženskog tijela. Ovaj rad predstavlja kratak pregled navedene teme kroz povijest filozofije ženske misli, od antike do moderne.

Ključne riječi: Arendt, funkcionalnost tijela žene, Hipatija, Hildegarda, ljepota, Wollstonecraft

SADRŽAJ

1. Uvod

2. Hipatija

3. Hildegarda iz Bingena

4. Mary Wollstonecraft

4.1. Žene kao *polovica čovječanstva*

4.2. Specifičan odgoj žena

5. Hannah Arendt

5.1. Natalitet kao osnova ljudskih djelatnosti

5.2. Tjelesnost i senzualnost žene u sferi privatnog

5.3. Žena kao kreatorica društvenih odnosa

5.4. Pojmovi ljubavi i reprodukcije od antičkog do suvremenog društva

5.5. Tko je žena u modernim društvima?

5.6. Tko je žena u suvremenim izazovima?

5.7. Žena u totalitarizmu

6. Zaključak

7. Literatura

1. Uvod

Žene su, kao *polovica čovječanstva*, bile različito promatrane tijekom različitih etapa povijesti. Od antike, kada žena nije imala pravo glasa, a glavna joj je uloga bila ona *radalice*, do suvremenog doba, kada je žena uz ulogu majke i novostečena prava također postala i misliteljica, uloga žene se nije bitno promijenila. Cilj ovog završnog rada jest prikazati način na koji su tijelo žene i ženski atributi poput ljepote i tjelesnosti promatrani kroz povijest, uzevši u obzir samo filozofkinje, odnosno samo pripadnice ženskog roda, kako bih prikazala na koji način žena misli o ženi u smislu njezine uloge, moći, ljepote i odgoja.

Rad se sastoji od četiri poglavlja koja će se usredotočiti na četiri značajne filozofkinje, od kojih će svaka predstavljati određeno razdoblje povijesti. Rad započinje prvim poglavljem posvećenim Hipatiji iz Aleksandrije, kćeri Theona Aleksandrijskog, filozofkinji koja predstavlja žensko poimanje žene u antici. Naime, navedenu filozofkinju su zanimale samo duhovne kvalitete žena, koje je u svom vrijednosnom sustavu stavljala na prvo mjesto, a tjelesnu je požudu odbacivala i smatrala nepoželjnom. U drugom poglavlju su prikazana stajališta Hildegarde iz Bingena, njemačke redovnice i filozofkinje srednjovjekovlja, koja se bavila ljudskom seksualnošću, ulogom ženskog tijela te problemima zdravlja, začeca i spolnosti. Treće poglavlje je posvećeno filozofkinji rane moderne Mary Wollstonecraft koja je smatrala da je žena uvijek u podređenom položaju u odnosu na muški rod, da se uvijek iznova mora dokazivati, ali također i da žene same sebe percipiraju prije kao objekte ljepote i užitka nego kao pripadnice čovječanstva, jednakopravne muškarcima. Četvrto i posljednje poglavlje prikazuje razmatranje djela i misli Hannah Arendt i analizu ženskog pitanja kroz pojmove nataliteta kao osnove ljudskih djelatnosti, totalitarizma i drugih, koji bi mogli predstavljati prikrivenu okosnicu njezinog najznačajnijeg djela *Vita Activa*.

2. Hipatija

Ono što najviše i najbolje govori o ženskoj ljepoti izrečeno je oko nas. Još u mitsko vrijeme Homerovih epova postojali su epski uzori žena i to prvenstveno žena kao uzora ženama, ali i žena kao uzora muškarcima u njihovom muškom, aristokratskom, ratničkom načinu života. Neki od najznačajnijih mitova govore o idealu ljepote ženskog tijela, na primjer mit o Aresu i Afroditi, mitovi o boginji Ateni i mit o Amazonkama. U navedenim mitovima tijelo žene opisano je s divljenjem, a svaki od homerskih mitova vrlo intrigantno opisuje žensko tijelo. Velikani antičke filozofije Platon i Aristotel, svaki ponaosob, ostavili su nam u nasljeđe svoja vrlo osebujna objašnjenja osnovne uloge ženskog tijela, ali najintrigantnije a ujedno i najzagonetnije objašnjenje uloge ženskog tijela u razdoblju antike ostavila nam je filozofkinja Hipatija.

S obzirom na dostupne nam izvore, nije sačuvano niti jedno izvorno Hipatijino djelo, ali ostali su sačuvani komentari u sekundarnoj literaturi koji se odnose na djela aleksandrijske filozofkinje iz 5. stoljeća. Isto tako, neke teze koje se pripisuju Hipatiji, jednako se pripisuju i njezinu ocu Theonu Aleksandrijskom. Jedna od ključnih teza koja se pripisuje Hipatiji jest i fragment u kojem Hipatija odbija svojeg udvarača koji se neskriveno divi ljepoti njezina lika, dakle lica i tijela, uputivši ga na činjenicu da ona kao žena ima i mjesečnicu te bi se spomenuti udvarač jednako trebao diviti tragovima kao i samoj funkciji navedenog procesa. Prema anegdoti, navedenoj u bizantskoj enciklopediji Suda, udvarač nije pokazao daljnje znakove naklonosti. S obzirom da nismo sigurni u pouzdanost navedenog aforizma i anegdote možemo samo ustvrditi kako navedena anegdota ima potvrdu barem u tome kako su Hipatiju prvenstveno zanimala duhovne kvalitete žene te je njih u svom vrijednosnom sustavu stavljala na prvo mjesto, te je kako joj se pripisuje, smatrala da nema ničega lijepog u tjelesnoj požudi.

Hipatija je bila vrlo cijenjena među muškarcima, ali nikad nije bila popularna među ljudima, što ju je učinilo lakom metom za političke manipulacije. Potvrdu navedene karakterizacije možemo tražiti i u navodima iz Meridijana. "Sokrat Skolastik navodi da su neki kršćani proširili glasinu da upravo Hipatija stoji na putu izmirenja između namjesnika i patrijarha...Ona (Hipatija) je uvijek nesputano izražavala svoje mišljenje i slobodno je suobraćala s gradskim i carskim dužnosnicima, u javnosti i kod kuće. Uživala je poštovanje i njezini su pogledi imali znatnu

političku težinu.”¹ Navedena filozofkinja se primarno bavila neoplatonističkom filozofijom koja se smatrala poganskom, i idejom da sve postojeće emanira iz Jednog. Damaskije, posljednji neoplatonički filozof, nakon Hipatijine smrti navodi kako su njezina javna predavanja na trgu bila vrlo popularna među ljudima koji su bili voljni slušati o Platonu i Aristotelu. Koliko je Hipatija bila predana filozofiji pokazuje i činjenica da se nikad nije udavala niti imala djece, moguće slijedeći Platonov nauk o ukidanju obitelji. "Njezina je slabost bila ta što nije bila popularna među svjetinom, ni kršćanskom ni poganskom. Njezinim neprijateljima stoga nije bilo teško uvjeriti puk da je vještica koja crnom magijom potiče razdor kako bi ovladala gradom.”² Važno je napomenuti kako je i sama Hipatija odbacila ulogu i tjelesnost žene te je upravo to proglašeno vrlinom pa je time više kontroverzna činjenica kako je njezino ubojstvo od strane razbješnelih zelota, koji su je silom izvukli iz kočije, odveli u crkvu zvanu Cezarij „gdje su je svukli dogola i zatukli razlomljenim komadima grnčarije. Njezin leš su raskomadali, povlačili ulicama do mjesta Kinaron u neposrednoj blizini grada i ondje spalili”³ ponižavajući time dostojanstvo njezina tijela i ponižavajući duh svega onoga što su oni smatrali poganskim, čime je otvoren put odbacivanju ženskog tijela kao razloga divljenja.

¹ Meridijani broj 181, str. 090., 091.

² Isto, str. 090., 091.

³ Isto, str. 091.

3. Hildegarda iz Bingena

Sveta Hildegarda iz Bingena, filozofkinja i mistik, ali poznatija kao *Doctor Ecclesiae*, odnosno *crkvena naučiteljica* iz 12. stoljeća važna nam je zbog nekih nezaobilaznih teza u svojim djelima koja daju posve novo svjetlo na poimanje ženskog tijela u razdoblju kršćanskog srednjovjekovlja. U djelu *Ordo Virtutum*, liturgijskoj glazbenoj drami s naglašenim moralnim sadržajem, opisuje borbu duše zarobljene u tijelu. Duša se tijekom života sukobljava s Vragom i zlom tražeći iskupljenje. Upravo Bruce Holsinger u djelu "*The Flesh of the Voice: Embodiment and the Homoerotics of Devotion in the Music of Hildegard of Bingen (1098–1179)*" navodi kako Hildegarda opisujući 16 vrlina i žensko tijelo glazbom ostavlja upečatljiv opis požude ženskog tijela. Duboko svjesna nezaobilazne i zatirane putenosti ženskog tijela, Hildegarda mu predviđa cjeloživotnu borbu i uzdizanje kroz vrline. Analitičnost i snažna asocijativnost Hildegardine glazbe nije uspjela sakriti snažan utjecaj ljepote ženskog tijela. Drugo ključno djelo jest *Cause et curae* u kojem obrađuje, između ostaloga i ljudsku seksualnost te se time dotiče i značaja uloge ženskog tijela obradivši probleme zdravlja, začeća i spolnosti kroz objašnjavajući sposobnost začeća, rađanja i općenito spolnost žene kroz prvu ženu Evu kao paradigmu svih žena. "Tako je i Eva kušajući zlo prenijela zlo na svo potomstvo te je tijelo postalo podložno bolestima. Iako su pretpostavke o tijelu žene kao izvoru zla i bolesti održale stanje zaziranja od ženskog tijela, promovirajući holistički pristup liječenju bolesti, Hildegarda je omogućila održavanje posrednog interesa za specifičnu ulogu ženskog tijela."⁴

⁴ Hildegard von Bingen, *Cause et Curae*, str. 46., 47. (nemoguće pronaći izdavača, mjesto i vrijeme izdanja navedenog djela)

4. Mary Wollstonecraft

Osnovica filozofijskog razmatranja Mary Wollstonecraft jest specifičan položaj žena u 18. stoljeću i osnovne postavke onoga što se u suvremenoj filozofiji odgoja naziva *moralni odgoj*, ali i činjenica da Wollstonecraft vrlo hrabro ulazi u probleme spoznaje koji su usko vezani s problemima filozofije odgoja. „Odgoj i izobrazba tako čovjeku golemih prirodnih sposobnosti pružaju znanje pomoću kojeg će on svojim asocijacijama pridati raznolikost i kontraste, ali postoji združivanje pojmova i zamisli nastalih putem navike, koje raste „usporedo s nama“ i koje ima velik utjecaj na moralni značaj čovjeka, a kojime umu budu pridane sklonosti što nam uglavnom ostaju za cijeli život. Znanje je tako podatno i tvrdokorno da se asocijacije koje ovise o slučajnim okolnostima, u razdoblju kad tijelo prolazi kroz proces rasta do zrelosti, malokad mogu razriješiti pomoću razboritosti.“⁵

4.1. Žene kao polovica čovječanstva

U skladu s poimanjem žena kao *polovice čovječanstva* koja je uvijek u podređenom položaju u odnosu na muški rod zaključujemo da se žene uvijek moraju iznova dokazivati, ali je njihov položaj svejedno takav da su žene percipirane, čak i od njih samih, prije kao objekti ljepote i užitka nego kao pripadnici čovječanstva, jednako sposobni kao i suprotan spol. Glavni razlog tome jest upravo sam sustav izobrazbe žena koji je naglašavao spolnost žene kao žene, a zanemarivao je njezine mogućnosti razvoja spoznajnih sposobnosti. „Ponašanje i vladanje žena zapravo vrlo jasno pokazuju da njihovi umovi nisu posve zdravi, jer su, poput cvjetova zasađenih na prebogatju tlu, njihova snaga i korisnost žrtvovani ljepoti, a pošto ugođe izbirljivu oku, sjajni treperavi listovi blijede zanemareni na stabljici mnogo, mnogo prije no što su se uopće uzdigli i razviti. Jedan uzrok tomu jalovu cvjetanju pripisujem pogrešnom sustavu izobrazbe koji se temelji na napisima o toj temi, a čiji su autori muškarci koji su žene, gledajući na njih više kao na ženska nego kao na ljudska bića, radije prikazivali kao zavodljive ljubavnice nego kao supruge nježne i pune ljubavi te razborite majke.“⁶

⁵ Mary Wollstonecraft, *Obrana ženskih prava*, Ženska infoteka Press, Zagreb, 1999. (s engleskog prevela Marina Leustek), str. 5., 6.

⁶ Isto, str. 5., 6.

S druge strane, činjenica koja je prisutna još i danas je da se žene upravo prilagođavaju sudu javnosti te su sklone same sebe prikazivati kao objekt savršene fizičke ljepote ili pak kao nježna bića koja zahtijevaju stalnu brigu, pažnju, samim time i kontrolu nad samima sobom. „Žene su zapravo uvelike degradirane zbog pogrešnih predodžaba o ženskoj savršenosti pa ne bih željela da zvuči paradoksalno kad kažem da ta izvještačena slabost uzrokuje sklonost zlostavljanju i okrutnostima, lukavost i prepedenost, odlike koje su po prirodi suprotne snazi, a što ih navodi da izvode sva ona djetinjasta glumatanja koja uništavaju njihov ugled čak i onda kad u muškarcima potiču želju.”⁷

4.2. Specifičan odgoj žena

Wollstonecraft smatra da za takvu situaciju, koja se i danas za velik broj žena nije bitno promijenila, odgovornost snose same žene, pa vrlo slikovito navodi: „Ako, dakle, žene nisu tek roj beznačajnih mušica kratka vijeka, zbog čega ih držati u neznanju pod naoko dobrim i istinitim imenom nevinosti? Kad ne napadaju oštro naše svoje glave strasti i niske poroke muškarci se tuže, i to s razlogom, na ludosti i hirove našeg spola. Promotrite samo, rekla bih na to, one prirodne posljedice neznanja! Ženama od djetinjstva govore i poučavaju ih upravo primjerom vlastitih majki da će im malo znanja o ljudskoj slabosti, s pravom nazvanog lukavstvom, zatim blaga ćud, izvanjska poslušnost i vrlo savjesno posvećivanje pozornosti nekoj djetinjastoj vrsti pristojnosti priskrbiti zaštitu muškaraca, a budu li lijepe, sve je ostalo nepotrebno, barem tijekom dvadeset godina njihova života.“⁸

Važnost pravilnog odgoja i izobrazbe koji su prilagođeni ženama, ali po uzoru na odgoj i obrazovanje muškaraca, izrazita je jer inače intelektualni svijet za žene ostaje zatvoren. Razum je ženama osnovno oruđe kojim bi se trebale izboriti za svoje mjesto u društvu i s obogaćivanjem aktivnosti koje upošljavaju razum svaka će žena posredno izboriti pravedniji odnos prema samoj sebi. Načelo primarno razumskog razvoja primarno je načelo u filozofiji odgoja Mary Wollstonecraft.

⁷ Isto, str. 10.

⁸ Isto, str. 26.

Uz načelo „Neznanje je krhki temelj za vrlinu!“ danas je vidljivo kako je iluzorno očekivati ponašanje u skladu s elementarnim ćudoređem, ukoliko su u javnosti najeksponiraniji oni koji su ujedno i nedovoljno obrazovani. Sposobnosti apstrakcije, kao i sve ostale sposobnosti razuma i uma u žena, prema Mary Wollstonecraft, istovjetne su sposobnostima muškaraca, premda nisu raširene ni kod jednih, ni kod drugih. Ali žene su u njezino vrijeme, a donekle i danas, vrlo teško razvijale te sposobnosti ili znatno teže od muškaraca. Stalna identifikacija žena s njihovim tjelesnim dražima garantirala je ženama podređen položaj u odnosu na muškarce, čineći ih pukim objektom ili sredstvom ljubavnih uroda.

5. Hannah Arendt

5.1. Natalitet kao osnova ljudskih djelatnosti

Sve tri djelatnosti osnovnih uvjeta čovjekova života na Zemlji; rad, proizvođenje, djelovanje, u osnovi su povezane s općim uvjetima ljudske egzistencije: rođenjem i smrću. Navedene djelatnosti imaju svoj osnov u natalitetu iz razloga što im je primarni zadatak sačuvati i omogućiti svijet za stalni prirast nadolazećih ljudi koji su i stranci i obnovitelji i stvaratelji novog ciklusa. Novi početak koji je sasvim prirodno začet rođenjem ozbiljuje se u svijetu međuljudskih odnosa samo zato što novorođeni, isto tako, posjeduju sposobnost djelovanja. Iz tog su razloga elementi djelovanja i nataliteta urođeni svim djelatnostima. Natalitet je, kao što smo dokazali, tako osnova kategorija političkog i socijalnog mišljenja. Drugim riječima, upravo je žena i reproduktivna uloga žene, kao i prikriiveni efekt ženske senzualnosti u *condicio humana*, u filozofskoj misli Hannah Arendt vjerno oslikani, ali „prikriiveni“ subjekt *Vita Activa*. „Rad i proizvođenje, a i djelovanje, ukorijenjeni su u natalitetu utoliko što imaju zadatak da omoguće i sačuvaju svijet za stalni prirast (što se predviđa i s kojim se računa) novodolazećih koji se rađaju u svijetu kao stranci.

Međutim, djelovanje je najuže povezano s ljudskim uvjetom nataliteta; novi početak prirodan rođenju može se ispoljiti u svijetu samo zato što novodošli posjeduju sposobnost započinjanja nečeg novog, to jest djelovanja. U tom smislu inicijative, element djelovanja i time nataliteta urođen je svim djelatnostima.“⁹ Dar života kao temeljni uvjet djelovanja činjenica je nad kojom monopol posjeduje isključivo žena, iako je zbog specifičnih uvjeta djelovanja, ali i ukorijenjenih patrijarhalnih nazora, ta neprikosnovena uloga žene ostala prikriivena. „Ali u svom najosnovnijem obliku temeljni uvjet djelovanja sadržan je također u Knjizi Postanka („muško i žensko stvori ih“) ako shvatimo da se ta priča o stvaranju čovjeka bitno razlikuje od one prema kojoj je Bog prvobitno stvorio čovjeka (Adama), „njega“ a ne „njih“, tako da mnoštvo ljudskih bića postaje rezultat razmnožavanja.“¹⁰ Prirodna nužnost osnovno je obilježje kućanstva u

⁹ Hannah Arendt, *Vita activa*, Biblioteka August Cesarec, Zagreb, 1991., prijevod: Višnja Flego, Mirjana Paić-Jurinić, str. 12.

¹⁰ Isto, str. 11., 12.

antičkom polisu i iako je moć oca obitelji u sferi kućanstva neprikosnovena dominaciju žene u navedenoj sferi gotovo je nemoguće prikriti jer osnovna je misija žene opstanak vrste. Pokretačka sila društva, život sam, svoje izvorište nalazi u kućanstvu. „Bilo je očito da izdržavanje pojedinca treba biti zadatak muškarca, a opstanak vrste zadatak žene, a obje te prirodne funkcije, rad čovjeka da bi osigurao hranu i rad žene pri rađanju, bile su podređene istoj nužnosti života. Prirodno zajedništvo u kućanstvu poteklo je dakle iz nužnosti, a nužnost je vladala svim djelatnostima koje su se u njemu obavljale.¹¹

U razdoblju moderne i suvremenog načina života dolazi do razjedinjenja obitelji gdje se uloga oca obitelji i gospodara kućanstva postupno gubi te vezano uz to dolazi i do veće uloge žena u djelovanju ali i u osobnoj emancipaciji. „Prije suvremenog razjedinjenja obitelji taj zajednički interes i jedno mišljenje predstavljao je gospodar kućanstva koji je vladao u skladu s njime i sprečavao moguće nejedinstvo članova obitelji. Očita istovremenost uzdizanja društva i propadanja obitelji jasno ukazuje da je ono što se doista dogodilo bilo utapanje obitelji u odgovarajuće društvene grupe. Jednakost članova tih grupa, daleko od toga da bude jednakost među sebi ravnima, ne podsjeća ni na što toliko koliko na jednakost članova kućanstva pred despotskom moći gospodara kuće...“¹² Sfera kućanstva kao područje privatnog, ali i intimnog djelovanja osigurava nužnost života i uvjete individualnog opstanka i nastavak ljudske vrste što ženi posredno daje velik utjecaj iako samo na način utjecaja na razvoj čovjeka kao pripadnika vrste, ne i na čovjeka kao nositelja specifičnih humanih osobina. „Privatno područje kućanstva bilo je djelokrug u kojem su nužnosti života, individualni opstanak kao i nastavak vrste bili zbrinuti i osigurani. Jedno od obilježja privatnosti prije otkrića intimnog bilo je da čovjek u području privatnosti nije postojao kao doista ljudsko biće, neko kao primjerak ljudske vrste.“¹³ Takva, primarno obiteljska i privatna, organizacija života samog postupno se uspostavlja kao javna organizacija života te sve primarno privatne uloge žene; reproduktivna uloga, odgojna uloga, uloga vođenja kućanstva postupno postaju javne uloge i omogućavaju ženama i sve značajniji društveni utjecaj u suvremenim društvima.

¹¹ Isto, str. 29.

¹² Isto, str. 37.

¹³ Isto, str. 41.

Razvoj samosvijesti žena tako je uvjetovan širenjem organizacijskih funkcija s privatnog na javno područje. Bez širenja funkcija i uloga, različiti pokreti za emancipaciju žena kao i povećan politički utjecaj žena bili bi nemogući, a mogli bismo pretpostaviti i besmisleni jer bi se jedino svodili na povremene neuspjele pokušaje pojedinih žena u borbi za emancipaciju i društveni utjecaj. Moderna društva svojom organizacijom životnog procesa, omogućila su ženama snažniji iskorak te su u potpunosti promijenile životni proces u svom najosnovnijem biološkom obliku. Žene su dobile ulogu posrednica u odnosima kojima se održava vlastiti život i život članova obitelji.

5.2. Tjelesnost i senzualnost žene u sferi privatnog

Tjelesnost i senzualnost žene u sferi privatnog odnosno u sferi obitelji kroz toliko je mnogo vremenskog razdoblja oblikovao sve ostale društvene uloge žene tako da su ili ostale rezervirane isključivo za privatnu sferu ili su uvjetovale stalnu izdvojenost iz zajednice. S razvojem modernog društva, kao što smo već prethodno spomenuli, emancipacija je obuhvatila žene prvenstveno iz razloga što je i sama organizacija života, ali i rad kao jedna od triju djelatnosti postao dio javnog područja i sfera opsežnijih sloboda. Uloga tjelesnosti i senzualnosti time postaje snažnija, ali i socijalno utjecajnija.

Tek u modernom društvu, s istovremenom emancipacijom rada, emancipiraju se žene. Međutim, istovremeno snaži utjecaj promišljanja ženske ljepote i senzualnosti kao poželjnih kategorija na socijalne odnose u sferi javnosti. Tek od tada o tjelesnosti i ljepoti žene promišlja se kao o nizu unaprijed utvrđenih kategorija ili standarda. „Skriveni su bili radioci koji su „svojim tijelima služili (tjelesnim) potrebama života“ i žene koje su svojim tijelima osiguravale fizički opstanak vrste. Žene i robovi su pripadali istoj skupini i bili su sakriveni ne samo zbog toga što su bili nečije vlasništvo već stoga što je njihov život bio „radin“, posvećen tjelesnim funkcijama...“¹⁴ Time završavamo osnovne napomene koje govore o osnovama životnih uvjeta koji su uglavnom pod utjecajem žena, a odnose na primarne uvjete egzistencije čovjeka na Zemlji.

¹⁴ Hannah Arendt, *Vita activa*, Biblioteka August Cesarec, Zagreb, 1991., prijevod: Višnja Flego, Mirjana Paić-Jurinić, str. 61., 62.

5.3. Žena kao kreatorica društvenih odnosa

Kako je nužnost koja proizlazi iz obiteljskih odnosa, koja utječe na ulogu žene u cjelini, utjecala na poimanje uloge žene kao kreatorice društvenih odnosa? Žena je kroz najveći dio povijesnog razdoblja civilizacije Zapada igrala ulogu specifičnog nevidljivog djelatnika iza kulista društva koji nije odgovarao ni jednom zbiljskom potpunom društvenom iskustvu i utjecaju. Iako o životima pojedinih žena ne možemo mnogo reći ni možemo znati „tko“ netko jest ili je bio, njihov životopis i sve ostalo što o njima znamo možemo saznati jedino kroz pripovjesti čiji su glavni likovi žene same uključujući i činjenice na što su mogle utjecati i što su mogle stvoriti i ostaviti za sobom, time nam pripovjest govori što neka žena „jest“ ili je mogla biti.

Znakovit primjer ostavile su nam anegdote vezane za Sokratov život koje govore o njegovoj drugoj ženi Ksantipi koja je svjesna činjenice da Sokrat zanemaruje, prema njezinom mišljenju, obveze obiteljskog života sudjelovala u sukobima s njim i time izazivala opće tragikomično podrugljivo oduševljenje i „navijačko“ raspoloženje u sugrađanina atenskog polisa te ušla u povijest kao primjer goropadne žene. S obzirom na popularnost i značaj navedene pripovijesti mnogo nam je manje poznata zbiljska Ksantipa i temeljni razlozi njezinih sukoba sa Sokratom. Ono što je čini znakovitim primjerom za našu raspravu jest činjenica da nam se Sokratova navika javnog djelovanja sukobljavala sa Ksantipinom brigom o uvjetima života njihove obitelji te nam Sokrata stavlja u nepovoljan položaj kao pojedinca koji je neizostavno utjecao na zasnova mišljenje filozofije morala Zapada dok je ostao bešćutan spram zahtjeva svoje žene. Bilo bi anakrono kritizirati takav Sokratov odnos spram žene i obitelji (kao što čini Nell Noddings), Sokrat je otac obitelji, te obavlja djelovanje među slobodnima. Poslovi polisa su područje u kojem djeluje muškarac dok je materijalizam osnove obiteljskih prilika, bez obzira na Sokratovu dobronamjernost u svađama sa Ksantipom, ostao Ksantipi.

I u političkim teorijama Platona i Aristotela polis svoje postojanje duguje materijalnoj nužnosti. „Polis nastaje zbog življenja, ali postoji zbog dobrog življenja.“¹⁵ S obzirom na činjenicu da je Platon, za razliku od Aristotela, zagovarao ponešto revolucionarne teze o jednakosti u zadacima i svrhama te ulozi muškaraca i žena u njegovom idealnom utopijskom tipu polisa.

¹⁵ Aristotel, *Politika*, (A, 1) 1252 b 29., str. 2.

Ključnu ulogu, u nekim aspektima, bi pored socijalnog izjednačavanja uloga žene s muškarcem u staležima platonovske zajednice, odigrao upravo pojam *zajednice žena* koji bi omogućio opći mir u državi. Osnovni razlog tome bio bi da bi se svatko zbog straha od napada na oca, brata ili vlastitog sina uzdržavao od napada te bi vladao opći mir. Tim poimanjem, u vrlo radikalnim uvjetima, širi se reproduktivna uloga žene i uloga žene kao voditeljice kućanstva na širu zajednicu. „Još je Platon posve dobro shvatio da je predložio revolucionarnu preobrazbu *polisa* kada je na njegovu upravu primijenio načela općenito priznata za dobro uređeno gospodarstvo. (Uobičajena je pogreška smatrati da je Platon htio ukinuti obitelj i gospodarstvo; naprotiv, on je taj tip života želio protegnuti sve dok jedna obitelj ne obuhvati svakog građanina.

Drugim riječima, iz gospodarske je zajednice htio odstraniti njezin privatni karakter i u tu je svrhu preporučivao ukidanje privatnoga vlasništva i individualnoga bračnog statusa.)¹⁶ Upravljanje državom tako, prema Platonu, proizlazi iz obiteljski odnosa i tu uloga žene na društvene odnose ostvaruje novu i sasvim novu neočekivanu i izuzetnu ulogu. U platonovskom smislu uloga žene više ni nije prikrivena iza kulisa društvenih događanja, navedena uloga izjednačena je s djelovanjem muškaraca iz same činjenice vladanja koje se iz sfere obitelji prostire na sferu političkog djelovanja.

5.4. Pojmovi ljubavi i reprodukcije od antičkog do suvremenog društva

Pojavnost u odnosima koja se civilizacijski najčešće veže uz intimnu, ali i društvenu ulogu žene jest ljubav. Ona je pojava koja stvara odnose koji su po definiciji intimni, privatni i protupolitičke prirode. Međutim, uloga žene upravo kroz ljubavne odnose utječe na reprodukciju odnosno proces razmnožavanja te u toj ulozi senzualnost žene igra i najveći utjecaj na političke i šire društvene odnose. „Jer ljubav, premda jedna od najrjeđih zgoda u ljudskom životu, zacijelo posjeduje neusporedivu moć samootkrivanja i neusporedivu bistrinu pogleda... Ono jedino između što se može umetnuti među dvoje ljubavnika dok traje ljubavna čar jest dijete, navlastit produkt ljubavi. Dijete, ono između kojemu su ljubavnici sada okrenuti i koje im je zajedničko, predstavnik je svijeta utoliko što ih i razdvaja; ono govori da će u postojeći svijet oni uvrstiti jedan

¹⁶ Hannah Arendt, *Vita activa*, Biblioteka August Cesarec, Zagreb, 1991., prijevod: Višnja Flego, Mirjana Paić-Jurinić, str. 180.

nov svijet. Kroz dijete, ljubavnici kao da se vraćaju svijetu iz kojega ih je izgnala njihova ljubav. Ljubav je po samoj svojoj naravi nesvjetovna i prije je zato, no zbog svoje rijetkosti, ne samo apolitička već antipolitička, možda najmoćnija od svih antipolitičkih ljudskih snaga.”¹⁷ Reproductivna uloga žene svakako je jedna od najupečatljivijih snaga od onih koje utječu na društvene odnose, snaga koja upravlja činjenicom nataliteta.

Sve što bi se moglo nazvati područjem ljudskih stvari ovisi o toj činjenici koja obnavlja čovječanstvo, omogućuje dolazak novih ljudi, nova stvaranja i novi početak, to je prije svega i činjenica koja omogućuje ženama da upravljaju društvenim odnosima. Istina, prikriveno i uglavnom iz područja privatnog i sfere kućanstva, ali tim snažnije što upravlja nepolitičkim odnosima koji se preslikavaju na područja privatnog i osobnog. Stupanj uvjerenja u spoznatost o svijetu ili jednostavnije vjerovanje, koji je ignoriran u antičkom svijetu kao nešto nepouzđano, u razdobljima kršćanstva i srednjovjekovlja koje je, manje-više stvorilo, europska društva kakvim ih danas poznajemo, ukorijenio se u međudjelovanjima. Vjerovanje i nada stvorile su tako od reproductivne uloge žene, od sposobnosti rađanja, čudo koje će, s pravom, spasiti svijet.

Ta je vjera u čudo obnove podarila ženi i sasvim novu moć kojom može utjecati na svijet ljudskih stvari i društvene odnose – moć vjere u ženu kao majku u svijetu ljudskih stvari. „Čudo koje spašava svijet, područje ljudskih stvari, od njegove normalne, „prirodne“ propasti, napokon je činjenica nataliteta, u kojoj je sposobnost djelovanja ontološki ukorijenjena. To je, drugim riječima, rođenje novih ljudi i novoga početka, djelovanje za koje su oni sposobni zato što su rođeni. Samo potpun doživljaj ove sposobnosti može ljudske stvari obdariti vjerom i nadom, onim dvjema bitnim značajkama ljudske egzistencije koje je grčka antika posve ignorirala, odbacujući vjerovanje kao vrlo neobičnu i ne isuviše važnu vrlinu, a nadu ubrajajući među zla iz Pandorine kutije.“¹⁸

Žena-majka svojom sposobnošću rađanja, reproductivnom ulogom u stalnom je suodnosu sa onostranim te ujednos sudjeluje i u besmrtnosti što joj omogućuje i jednu zaštićenu i nedodirljivu ulogu majke u društvenom razvoju europskoga kršćanstva. Ta je uloga intimna, ali također je i

¹⁷ Isto, str. 195.

¹⁸ Isto, str. 199.

uloga neposredna suodnosa s onostranošću što ženama omogućuje postupan izlazak iz sfere kućanstva i snažniji utjecaj na javno i političko područje što joj je u doba antičkog polisa i rimske dominacije bilo nemoguće.

5.5. Tko je žena u modernim društvima?

U modernim društvima situacija je izmijenjena na način da je žene izgubila ulogu žene-majke koja ostvaruje neposredan međuodnos s onostranošću. No zauzvrat ne ostvaruje nikakvu novu ulogu. Jedino što uloge žene više ne vraća u sferu kućanstva jest činjenica da je proces emancipacije rezultirao činjenicom da tradicionalne uloge žene; reproduktivna uloga, uloga voditeljice kućanstva, odgojna uloga gotovo da ne ovise o ženama nego su postale kategorije javnog dobra, dakle političke kategorije. Žena emancipacijom posjeduje potencijalno gledano snažne političke mogućnosti, ali u suvremenom svijetu ne posjeduje gotovo više ni jednu posebnu ulogu. Pripovijetka o ulozi utjecaja žene iz kulisa društvenih događanja mogla bi biti završena.

5.6. Tko je žena u suvremenim izazovima?

U koju društvenu poziciju i koje to ključne uloge ženi pruža suvremeno društvo? Žena po prvi puta u povijesti zapadnog društva ne nosi više ulogu prikrivenog subjekta djelatnosti čovjeka na Zemlji. Gotovo da ne nosi više nikakvu posebnu ulogu, sve uloge mogu postati uloge javnosti ili uloge političkog djelovanja i sve uloge može nositi bilo tko drugi umjesto žene. Reproductivnu ulogu, barem u mogućnostima još uvijek, mogu nositi laboratoriji, ulogu voditelja obiteljskih odnosa mogu nositi i muškarci ili specijalizirane institucije, odgojnu ulogu mogu nositi pedagoške odgojne institucije. Sam životni proces je „samo prirodna sila“, sila kojoj su jednako podvrgnuti svi ljudi i sve ljudske djelatnosti, čak je i sam proces mišljenja jedan prirodan proces.

U suvremenom društvu više nam nije potrebna ni jedna od viših čovjekovih sposobnosti da bi se individualni život nekakvim posebnim odnosima trebao povezati sa životom ljudskog roda, individualni život postao je dijelom životnoga procesa. Sve što se sada u suvremenom društvu traži jest raditi na način da se osigura kontinuitet vlastitoga života i time posredno kontinuitet života vlastite obitelji. U tim društvenim odnosima u kojima se gubi kontinuitet ljudskog iskustva žena, više nego ikada prije, nužno mora tražiti i stvarati svoju novu, nikada prije proživljenu i ostvarenu

ulogu. Moglo bi značiti, ali još uvijek nužno ne znači kako žena u suvremenom društvu gubi ili počinje gubiti svoje sposobnosti. Bez obzira što bi suvremena znanost, primjerice psihologija, sociologija ili antropologija mogle reći o čovjeku ili posebno ženi kao o „društvenoj životinji“, žene i dalje rade, djeluju i stvaraju, iako su te sposobnosti ograničene sve više tako da popratna iskustva izmiču domaćajima svakodnevnog običnog ljudskog iskustva. Sve to pred ženu stavlja novu zahtjevnu ulogu, ulogu mislioca.

Uloga mislioca stvorit će važnu pretpostavku za ostvarenje pozicije u društvu u kojem ljudi žive u uvjetima političke slobode. Nijedna druga ljudska sposobnost pa tako ni sposobnost žene nije tako ranjiva, a tako ključna kao mišljenje. Sve ostale sposobnosti koje žene posjeduju rođenjem više nisu toliko inherentno sposobnosti žene. Nijedna druga djelatnost *vitae activae*, iz iskustva djelatnoga života, nije do tolikoga stupnja čista aktivnost kao što je to mišljenje, time bismo mogli zaključiti da je mišljenje nova važna aktivnost za osiguravanje važne i specifične uloge žene u suvremenom društvu, a i u budućnosti. Iz tog razloga završavam i prilagođenom parafrazom Katonove misli koju koristi i Hannah: *Nikad žena nije djelatnija no kad ništa ne čini, nikad manje sama no kad je sa samom sobom.*

5.7. Žena u totalitarizmu

Ustrojstvo suvremenog društva postavlja pred ženu još veće izazove nego sva prijašnja povijesno-filozofijska razdoblja. Hannah Arendt je razmatrajući ulogu žene u totalitarističkim sustavima a ujedno i razmatrajući pitanje osobnog identiteta ponudila jedan od mogućih odgovora. „Štoviše, čini se da je aktivizam dao nove odgovore na staro i mučno pitanje „Tko sam?“, koje se pojačano i uporno postavlja u kriznim vremenima. Ako je društvo tvrdilo „Ti si ono što izgledaš“...“¹⁹ izgled žene postao je njezin identitet, a ona se i sama identificirala na osnovu izgleda svojeg tijela.

Sasvim je izvjesno, prema Hannah Arendt, da i komercijalna propaganda kao i propaganda totalitarizma upravo na poticanju projiciranja osobnog identiteta na osnovu tjelesnih značajki stvara upravo od žena osobe koje su „pogodan teren“ za osiguran komercijalni uspjeh na

¹⁹ Hannah Arendt, *Totalitarizam*, Politička kultura, Zagreb, 1996., prevela Mirjana Paić Jurinić, str. 61.

„znanstvenim osnovama“, ali i za demonstraciju moći. „A točno je da oglasni stupci svake novine pokazuju tu „znanstvenost“ kojom proizvođač s pomoću činjenica, podataka i „istraživačkog“ odjela dokazuje kako je „njegov sapun najbolji na svijetu“. Također je točno da u slikovnim pretjerivanjima oglašivača postoji stanovit element nasilja, da iza tvrdnje kako će djevojke koje ne koriste baš tu vrst sapuna cijeli život imati prištiće i kako se neće udati stoji bezumni san o monopolu, san o tome da će jednoga dana proizvođač „jedinog sapuna koji sprečava prištiće“ imati moć da svim djevojkama koje ga ne koriste oduzme mogućnost udaje. Znanost je u oba ova primjera oglašivanja i totalitarne propagande očigledno samo nadomjestak za moć.“²⁰

Time je uspješno provedeno nasilje nad očekivanjima žena tako da se ljudsko tijelo odnosno tijelo žene koristi kao sredstvo komercijalnog uspjeha, ali i dominacije nad ženama.

²⁰ Isto, str. 76., 77.

6. Zaključak

Počevši s antikom, filozofkinje i žene diljem svijeta promišljale su o svom tijelu i njegovim funkcijama, te su naučile cijeliti njegovu moć i sposobnosti posebice kroz tjelesne promjene poput mjesečnice i rađanja. U tom aspektu je posebno važna Hipatija; prva žena koja je o ženskom tijelu i njegovim funkcijama govorila otvoreno i time otvorila novi put i način promišljanja o navedenoj temi. Tijekom mračnog srednjeg vijeka, čini se da su žene i njihova uloga bile zanemarivane više nego ikad prije, o ženskom se tijelu i seksualnosti nije govorilo sve do pojave Hildegarde iz Bingen koja je kroz glazbu i tekstove opisivala ljepotu i vrlost ženskog tijela, iako glavna tema njezinih spisa o ženama primarno nije bila ljepota već seksualnost, odnosno njezina reproduktivna uloga kroz Evu kao paradigmu svih žena.

Nakon srednjeg vijeka, početkom renesanse kao uvoda u novovjekovlje, čovjek je postao glavni subjekt filozofijskog promišljanja, pa ne čudi da su upravo nakon srednjovjekovlja žene u većoj mjeri počele pokazivati interes za sebe same, svoje tijelo i sposobnosti, što je dovelo do samosvijesti o vlastitom tijelu svake žene zbog čega su svoju tjelesnost često koristile za ostvarenje svojih ciljeva. U književnost se uvodi pojam *femme fatale*, fatalne žene koja svojim predispozicijama poput tajanstvenosti, zavodljivosti, šarma i seksualnom privlačnošću ostvaruje svoje naume neovisno o dominaciji muškog spola. Paralelno s time, sve predstavljene zapadne civilizacije ujedno su i odgajale djevojke da to tako čine, lukavo koristeći svoje tjelesne predispozicije.

I u suvremenom društvu žensko tijelo izvor je divljenja te ga žene prvenstveno koriste pragmatično, ali se danas, više nego u prošlosti, tijelo žene koristi kao osnova identifikacije odnosno osnova osobnog identiteta. Time žena, u prošlosti, ali i danas čak i u većoj mjeri postaje zatvorenikom u svome zlatnom kavezu. Poželi li žena sačuvati svoje komparativne prednosti, ona će postati ovisnicom o komercijalizaciji i igri moći. Danas je tijelo osnova identiteta žene, ali je paradigma ljepote ustupila mjesto paradigmi funkcionalnosti s jedne strane, a ujedno je takva paradigma postala zlokobnija nego prije.

7. Popis literature

Arendt, Hannah, *Totalitarizam*, prijevod s izvornika Mirjana Paić Jurinić (Zagreb: Politička kultura, 1996)

Arendt, Hannah, *Vita Activa*, prijevod s izvornika Višnja Flego i Mirjana Paić Jurinić (Zagreb: Biblioteka August Cesarec, 1991)

Aristotel, *Politika*, prijevod s izvornika i sedmojezični tumač temeljnih pojmova Tomislav Ladan, (Zagreb: Globus, 1988)

Hildegardis, *Cause et Curae*, Lipsius, 1903

Wollstonecraft, Mary, *Obrana ženskih prava*, prijevod s englesog izvornika Marina Leustek (Zagreb: Ženska infoteka Press, 1999)

Meridijani, broj 181